

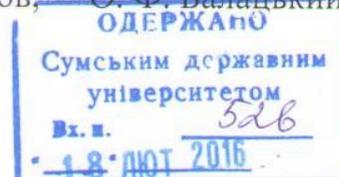
ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук старшого наукового співробітника Потапенка Вячеслава Георгійовича на дисертаційну роботу Тихенка Володимира Сергійовича на тему: «Організаційно-економічне забезпечення систем управління національними і наднаціональними природоохоронними проектами», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Поглиблення реформування економічної та екологічної політик на засадах сталого розвитку знайшло своє відображення в активізації використання проектного підходу в природоохоронній діяльності. Разом з тим, реалізація природоохоронних проектів на національному і наднаціональному рівнях потребує ефективного функціонування систем управління цими проектами на відповідних рівнях: глобальному, загальнодержавному, регіональному та локальному. Дослідження проблематики розвитку систем управління природоохоронними проектами викликає інтерес з точки зору формування їх дієвого організаційно-економічного забезпечення. Значимість і доцільність цієї розробки не викликає заперечень – в останні роки в Україні прийнята низка відповідних нормативних актів, розгортається діяльність щодо масштабних природоохоронних проектів, які здійснюються спільно зі Світовим банком та іншими провідними міжнародними інститутами.

Питання, пов'язані з ефективним управлінням природоохоронними проектами в межах різнорівневих систем розглядали такі вітчизняні і зарубіжні науковці, як Н. М. Андреева, С. В. Арестов, О. Ф. Балацький,

С. Ю. Дайман, Л. Г. Мельник, Н. В. Пахомова, С. К. Харічков, М. А. Хвесик, Є. В. Хлобистов та ін.

У той же час, необхідно погодитись з думкою автора, що названими науковцями недостатньо уваги приділено визначенню сутності та підходів до структуризації систем управління природоохоронними проектами, побудові типологій методів управління цими проектами, розробленню організаційно-економічних засад управління проектами з протидії ризикам зміни клімату, тощо.

Актуальність дисертаційного дослідження визначається також необхідністю вирішення задачі пошуку нових, більш дієвих й економічних методів та інструментів, що становлять основу організаційно-економічного забезпечення управління природоохоронними проектами. В даному контексті, мета, поставлена Тихенком В. С. у дисертаційному дослідженні, що полягає в удосконаленні теоретичних положень та науково-методичних підходів до формування організаційно-економічного забезпечення систем управління природоохоронними проектами національного та наднаціонального рівнів, відповідає сучасним викликам, що стоять перед національною екологічною політикою.

У той же час, залишаються актуальними питання щодо групування методів управління природоохоронними проектами, яке враховує найбільш актуальні цілі екологічної політики. У цьому контексті набуває особливої значимості визначення тісноти та напряду впливу методів та інструментів управління природоохоронними проектами на ключові показники сталого розвитку країн світу й України. Існує необхідність у подальшому удосконаленні методичних підходів до проведення стратегічного еколого-економічного оцінювання природоохоронних проектів та реалізації проектів спільного впровадження.

На вирішення цих наукових завдань спрямоване дисертаційне дослідження Тихенка В. С.

2. Зв'язок теми дисертаційного дослідження з державними та галузевими програмами і темами

Дисертаційна робота виконана у відповідності до Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2014–2018 рр. (Постанова Президії НАН України від 20.12.2013 р. № 179); Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року (Закон України від 21.12.2012 р. № 2812-IV); Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р)

Дисертаційна робота відповідає тематиці наукових досліджень Сумського державного університету, зокрема результати наукового дослідження були використані при виконанні таких тем як: «Природно-ресурсна рента у формуванні ланцюгів вартості» (№ ДР 0115U000845), «Макроекономічне прогнозування економічного зростання з використанням міжгалузевих моделей» (№ ДР 0115U000846), «Організаційно-економічні механізми раціонального використання водних об'єктів на регіональному рівні» (№ ДР 0115U001548).

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові результати, висновки і рекомендації, викладені у дисертаційній роботі, є достатньо аргументованими і характеризуються необхідним рівнем обґрунтованості.

Наукові положення, викладені в дисертації, повною мірою досліджені, про що свідчить структурна побудова та зміст роботи, широкий перелік узагальнених, систематизованих та кваліфіковано опрацьованих автором робіт вітчизняних і закордонних вчених та фахівців з питань економіки природокористування, сталого розвитку, проектного менеджменту тощо (усього 220 джерел). Поряд із науковою літературою, автор опрацював

спеціальні джерела інформації, такі як законодавчі, нормативно-правові акти, типові методики, статистичну інформацію.

Методологічну основу дисертаційного дослідження склали системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз та метод типологій, кореляційний аналіз, непараметричні методи оцінювання взаємозв'язку, статистичні методи оцінювання причинності.

Висновки дисертаційного дослідження є логічно обґрунтованими, повністю відображають його основні положення, а також можливі напрями їхнього використання у практиці управління природоохоронними проектами.

4. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях

Основні положення дисертаційної роботи досить повно викладені в опублікованих за темою дисертації в 17 наукових працях загальним обсягом 5,33 друк. арк., з яких особисто автору належать 4,5 друк. арк., у тому числі розділи у 2 колективних монографіях, 9 статей у наукових фахових виданнях України з економіки (з них: 5 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз; 1 – в електронному науковому фаховому виданні); 6 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Список зазначених праць повністю наведено в дисертації. Публікації відповідають вимогам до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Автореферат оформлений згідно чинних вимог, у стислій формі передає основні положення дисертаційної роботи, не містить інформації, яка не наведена у роботі.

5. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення із змістом дисертаційної роботи, опублікованих наукових праць та авторефератом дисертації дозволяє стверджувати, що основні наукові положення, висновки і пропозиції, які сформульовані дисертантом, характеризуються науковою новизною і відображають

особистий внесок здобувача у розвиток науки економіки природокористування і охорони навколишнього середовища, що полягає у авторському розв'язанні актуальної наукової прикладної задачі – розвитку теоретичних та науково-методичних положень щодо формування системи організаційно-економічного забезпечення управління природоохоронними проектами різних рівнів ієрархії.

Серед основних положень новизни слід виділити:

1. До найбільш значимих здобутків автора слід віднести вперше розроблений науково-методичний підхід до формування ризик-орієнтованого організаційно-економічного забезпечення реалізації проектів із протидії змінам клімату (п. 3.1 стор. 160-180). Відповідно до цього підходу автором враховано прямі та опосередковані ризики зміни клімату за ключовими об'єктами (водні, земельні, лісові ресурси, біотична різноманітність, повітря) та сферами впливу (здоров'я людей, енергетика, сільське, лісове, міське господарство, промисловість, туризм). Автором доведено необхідність поділу запропонованих проектів на адаптаційні (спрямовані на формування потенціалу систем управління щодо розуміння та здатності своєчасно реагувати на ризики), бізнесові (дозволяють скористатися змінами клімату з отриманням додаткових переваг) й такі, що спрямовані на мінімізацію зазначених ризиків за організаційними та економічними характеристиками. Суттєвим внеском до розвитку науки природокористування є доведена автором гіпотеза щодо можливості підтримання існуючих темпів економічного зростання країнами ОЕСР та України за стабілізації концентрації парникових газів із використанням методів кореляційного аналізу та тесту Грейнджера.

2. Заслуговує на увагу науково-методичний підхід до оцінювання впливу методів управління природоохоронними проектами різних рівнів на екологічно сталу конкурентоспроможність країн. Варто зауважити, що автором для апробації цього підходу використано широкий фактичний матеріал щодо досягнення екологічно сталого Індексу глобальної конкурентоспроможності країн-лідерів і країн-аутсайдерів зі сталого розвитку (усього

113 країн, включаючи Україну). Авторський підхід (п. 2.3, стор. 103-115) на відміну від існуючих характеризується вдалим використанням непараметричних методів встановлення зв'язку між базовими та коригувальними параметрами оцінювання впливу методів та систем управління на показники сталого розвитку, які відповідають Цілям сталого розвитку ООН до 2030 р. у сфері природоохоронної діяльності.

3. У дисертаційній роботі удосконалено науково-методичні положення щодо формування регіональної політики в частині механізмів реалізації проектів спільного впровадження, що стосуються протидії ризикам зміни клімату та адаптації до них (п.3.1, стор. 216-227). Цінність авторських пропозицій полягає у можливості групування регіонів за рівнем інтенсивності викидів вуглекислого газу та доцільністю здійснення проектів спільного впровадження, яке на відміну від існуючих, здійснюється на основі показника «валовий регіональний продукт на душу населення». За результатами групування автором розвинені рекомендації за напрямом заходів – організаційні, економічні, які у своїй цілісності доповнюють організаційно-економічне забезпечення реалізації проектів протидії ризикам зміни клімату та адаптації до них за кожною з групою регіонів з низькою, середньою та високою інтенсивністю викидів.

4. Автором доведено необхідність проведення стратегічного еколого-економічного оцінювання природоохоронних проектів з залученням такої форми взаємодії держави і бізнесу як державно-приватне партнерство (п.3.2 стор. 186-202). Розвинуті автором рекомендації щодо такого оцінювання передбачають застосування PESTLE-аналізу під час оцінювання впливу політичних, економічних, соціальних, технологічних, правових та екологічних факторів зовнішнього середовища на ефективність реалізації природоохоронних проектів та SWOT-аналізу їх еколого-економічних наслідків. На особливу увагу заслуговує практична спрямованість цих рекомендацій, які апробовані на прикладі угод з розподілу продукції у сфері видобутку сланцевого газу, який може підвищити енергонезалежність України. Необхідно також підкреслити, що за-

пропонований підхід включає порядок формування фінансового резерву на відшкодування завданих збитків навколишньому середовищу, розроблений на основі методів фінансової математики.

5. Теоретичну цінність представляє наукове обґрунтування сутності поняття «система управління природоохоронними проектами національного та наднаціонального рівнів». Запропоноване автором визначення (п. 1.1, стор. 25) на відміну від існуючих інтегрує ряд підходів, зокрема системний, ситуативний (реактивний і проактивний), процесний, рівневий, проектний та еколого-економічний.

6. Значний потенціал для подальшого наукового розвитку має розвинений автором підхід до формалізації структури системи управління природоохоронними проектами, серед підсистем якої запропоновано виділяти цільову, суб'єктно-об'єктну, функціональну підсистеми та механізми їх забезпечення (п. 1.1 стор. 26-36). Автором доведено, що в основі систем управління природоохоронними проектами має бути покладений цикл Демінга, який передбачає реалізацію природоохоронних проектів суб'єктами управління відносно певних об'єктів з урахуванням постійного коригування дій, планів, програм, екологічної політики загалом з метою їх постійного удосконалення. Розвинений підхід став підґрунтям для здійснення класифікаційного розмежування зазначених систем управління та їх вичерпної характеристики за рядом ознак: рівнем проектів, ступенем стандартизації, джерелами фінансування, типом інституційної структури, урегульованістю, рівнем мотивації та контролю й ресурсним забезпеченням, що суттєво доповнило існуючі підходи до типологізації систем управління природоохоронною діяльністю загалом.

7. Не менш значимим для подальших досліджень є наукове обґрунтування програмно-проектного циклу природоохоронних проектів наднаціонального і національного рівнів (п. 2.3, стор. 131-150). Вказана розробка має досить вагомому основу – автором узагальнено підходи до структуризації проектного циклу природоохоронних проектів наднаціональних організацій (Програма ООН з навколишнього середовища, Організація економічного співробі-

тництва та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Глобальний екологічний фонд). З урахуванням цих підходів, а також спираючись на зразки кращої практики управління державними природоохоронними видатками в країнах із перехідною економікою Організації економічного співробітництва та розвитку, дисертант пропонує розглядати проектний цикл як невід'ємну частину програмного циклу центрального органу виконавчої влади, що здійснює природоохоронну політику та включати до нього стадії еколого-економічного оцінювання та незалежного аудиту ефективності державних природоохоронних витрат. Варто відмітити, що ці рекомендації автором було відображено за допомогою діаграми Ганта.

6. Значення дослідження для науки та практики, перспективи використання його результатів

Наукова значущість отриманих результатів обумовлена можливістю широкого застосування розроблених в дисертації науково-методичних підходів як у проведенні наступних досліджень, так і у практичній діяльності. У своєму інтегральному вигляді результати дисертаційної роботи спрямовані на вирішення важливої науково-практичної задачі, що виявляється у розвитку економіки природокористування і навколишнього середовища.

Практичне значення наукових результатів, одержаних в дисертаційній роботі, визначається конкретною спрямованістю висновків, рекомендацій та пропозицій автора, а також обґрунтуванням нових підходів до формування дієвого організаційно-економічного забезпечення природоохоронних проєктів різних рівнів.

Результати дослідження автора щодо розробки регіональної адаптаційної політики та формування переліку пріоритетних до фінансування та впровадження ПП із мінімізації ризиків зміни клімату враховані у діяльності Сумської обласної ради (довідка № 01-23/674 від 27.10.2015 р.); рекомендації щодо формування регіонального плану дій з активізації проектного механізму Кіотського протоколу використовуються у Департаменті екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів Сумської обласної

державної адміністрації (довідка № 01-20/2531 від 21.10.2015 р.); пропозиції щодо обґрунтування проектів захисту навколишнього середовища, формуванні навичок економного використання води, енергії та інших природних ресурсів, роздільного збирання сміття, проектів кліматоохоронного значення впроваджені у діяльність Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді (довідка № 24-д від 8.10.2015 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін «Екологічний менеджмент», «Управління соціальною та екологічною безпекою» (акт про впровадження № 1 від 16.11.2015 р.).

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи

Відзначаючи високий рівень теоретичного обґрунтування і переконливість аналітичних і методичних положень дисертації Тихенка В. С., її змістовність та логіку викладення матеріалів дослідження, вважаємо за необхідне висловити зауваження та виділити дискусійні положення:

1. На нашу думку, присутня деяка невизначеність при формулюванні об'єкта дослідження (стор.7). Автор зазначає, що об'єктом дослідження є системи управління природоохоронними проектами національного і наднаціонального рівнів та організаційно-економічні механізми їх забезпечення, у той же час не уточнено склад цих механізмів, внаслідок чого об'єкт дослідження виглядає дещо розмитим.

2. На стор. 18-21 роботи автор наводить систематизовані підходи до визначення поняття «екологічний менеджмент», процесу стандартизації систем екологічного менеджменту за такими міжнародними стандартами як BS 7750, ISO 14001, який притаманний насамперед корпоративним системам управління природоохоронними проектами. Однак подальшого розвитку у роботі підходи до управління цими проектами на рівні корпоративних систем детально не розглянуті.

3. В цілому вдало формалізувавши структуру системи управління природоохоронними проектами (рис. 1.1 стор. 30), автор, втім не врахував

поряд з принципами, на яких ґрунтується взаємодія суб'єктів управління в цих системах, вимог до їх функціонування. На нашу думку розгляд ключових детермінант, які ставляться зовнішнім середовищем щодо функціонування систем управління природоохоронними проектами має бути їх невід'ємною частиною.

4. Неодноразово роблячи наголос на наявності позитивного зв'язку між методами управління природоохоронними проектами (стор. 107-111) та екологічно сталою конкурентоспроможністю країн світу й України, автор, однак, застосовує доволі подібні один до одного непараметричні методи перевірки такого зв'язку (формули 2.1 та 2.2). Робота значно б виграла, якби автор продемонстрував з цією метою інші методи дослідження взаємозв'язків, зокрема кореляційний.

5. Сумнівним є використання автором у ході розробки рекомендацій щодо активізації регіональної політики в частині імплементації проектів спільного впровадження такого показника, як інтенсивність викидів вуглекислого газу на основі валового регіонального продукту на душу населення (стор 216-217). На нашу думку, у цьому випадку більшу аналітичну цінність та відповідність критерію співставності демонстрували б показники валової доданої вартості чи показники чистих скоригованих заощаджень за регіонами України.

Однак, не зважаючи на перераховані вище дискусійні положення, що містяться в опонованій дисертаційній роботі, вони не зменшують загального позитивного враження від неї та не ставлять під сумнів значний внесок автора у вирішення обраної ним наукової проблеми.

8. Загальна оцінка дисертації

та її відповідність встановленим вимогам

Дисертація Тихенка Володимира Сергійовича на тему «Організаційно-економічне забезпечення систем управління національними і наднаціональними природоохоронними проектами», є самостійною, закінченою у межах поставлених завдань науковою працею.

Представлені в роботі наукові положення та результати є авторським розв'язанням науково-прикладної задачі щодо розвитку методичного підгрунтя формування системи організаційно-економічного забезпечення управління природоохоронними проектами різних рівнів ієрархії.

Логіко-структурна побудова дисертації демонструє володіння автором методологією економічного дослідження, забезпечує доступність сприйняття викладеного матеріалу, а її автореферат повністю відображає суть дослідження. Усі положення, які винесено на захист, мають наукову новизну, їх рівень («вперше», «набули подальшого розвитку», «удосконалено») визначено коректно.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища та профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01.

Робота відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, що висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор – Тихенко В. С. – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Офіційний опонент:

директор Інституту «Зеленої економіки»,
доктор економічних наук, старший науковий
співробітник

В. Г. Потапенко